

Fecr Yayınları: 472

DİN-SİYASET İLİŞKİSİ 2

EMEVLER DÖNEMİ

-DİNİN SİYASETİNDEN SİYASETİN DİNİNE-

Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN
(Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

© FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika No: 13178)

Kapak ve Mizanpaj
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK KAĞ. TİC. ve SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0533.591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Kasım 2021

ISBN
978-625-8005-16-5 (2.Cilt)
978-625-7879-40-8 (Takım)

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mh. Boyacılar Sk. No:14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0 312) 310 08 60
web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

DİN-SİYASET İLİŞKİSİ

2

EMEVİLER DÖNEMİ

-DİNİN SİYASETİNDEN SİYASETİN DİNİNE-

Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN

Ankara 2021

ithaf

*Kendilerini Allah'a adayarak arındıran,
Hz. Muhammed'i (s.) rehber,
İslam'ı da hayat edinerek
ömürlerini taçlandıran müminlerin
aziz ruhlarına ithaf ediyorum.*

Prof. Dr. Şefaettin Severcan

Ekim 1956'da Kayseri'de doğdu. Kayseri İmam Hatip Lisesi ve Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. 1992'de İslam Tarihi ve Medeniyeti alanında Doktor; 1996'da Doçent; 2001'de de Profesör oldu. Ekim 1997'de dekan yardımcılığıyla başlayan idari hayatı, 2009 Ekim ayına kadar devam etti. 2002-2004 yılları arasında Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nde Tarih-Felsefe Fakültesi dekanlığı yaptı. 2004-2005'de aynı üniversitede Türkiye tarafını temsilen rektörlük görevine atandı. 2006 - 2009 yılları arasında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanlığı ve Erciyes Üniversitesi Soruşturma Üst Kurul Başkanlığı görevlerinde bulundu.

1993'de burslu olarak İngiltere'de, Leeds Metropolitan ve Birmingham Üniversitesi, School of Oriental and African Studies, British Library ve Oriental and India Office Collections Requisitions kütüphanelerinde alanıyla ilgili çalışmalar yaptı. Din müşavirlerinin ve üniversitelerin davetleriyle Paris, Köln, Stuttgart, Amsterdam ve Zagreb başta olmak üzere pek çok Avrupa şehrinde; Astana, Almatı, Çimkent, Türkistan, Bişkek, Oş ve Taşkent gibi gönül coğrafyamızın şehirlerinde lisansüstü ders ve konferanslar verdi.

Onbeşin üzerinde kitap, yirminin üzerinde kitap bölümü, pek çok ilmi makale, bir o kadar uluslararası ve ulusal tebliği yayımlanmıştır. Kitaplarından beş tanesi Kazak Türkçesine çevrilmiş, makalelerinden bazıları da İngilizce ve Kazakça yayımlanmıştır.

Evli ve iki çocuk babası olan Şefaettin Severcan, hâlen Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliğine devam etmektedir.

e-posta: severcan56@hotmail.com

severcan@erciyes.edu.tr

Yayımlanmış Kitapları

1. *Keşfi'nin Selimnâmesi*, Can Ofset Yayınları, Kayseri 1995.
2. *Necmeddîn-i Dâye'nin Siyasetnâmesi*, E.Ü. Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Kayseri 1995.
3. *Kemalpaşazâde Tevârih-i Âl-i Osman X. Defter*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996.
4. A.D. Alderson, *Osmanlı Hanedanı'nın Yapısı*, çev. Şefaettin Severcan, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.
5. *Süleymannâmeler ve Sinan Çavuş'un Süleymannâmesi*, Kayseri 2001.
6. *Peygamberlik Anlayışları ve Hz. Muhammed*, (Kazak ve Türkiye Türkçesiyle), trc. Ercan Kalmahan, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Türkistan 2005.
7. *Osmanlı Devleti Siyasi Tarihi*, (Kazak ve Türkiye Türkçesiyle), Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Türkistan 2005.
8. *Türkistan Tebliğlerinden Seçmeler*, (Kazak ve Türkiye Türkçesiyle), Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Türkistan 2005.
9. *Gençlere İslam Dini*, (Kazak ve Türkiye Türkçesiyle), trc. Kasımhan Devrenkulov, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Türkistan 2005.
10. Necmeddîn Dâye, *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol*, Haz. Şefaettin Severcan, Büyüyen Ay Yayınevi, İstanbul 2017.
11. *Hz. Muhammed ve Kurtuluş Çağrısı*, Fecr Yayınları, Ankara 2019.
12. *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, Fecr Yayınları, Ankara 2019.
13. *Hz. Muhammed Davetten Devlete Medine*, Fecr Yayınları, Ankara 2019.
14. *Hz. Muhammed Devletten Medeniyete*, Fecr Yayınları, Ankara 2019.
15. *Din-Siyaset İlişkisi -I- Asr-ı Saadet Dönemi*, Fecr Yayınları, Ankara 2020.
16. *Fetihnâmeler Osmanlı'da Zaferin Muhteşem Belgeleri*, Fecr Yayınları, Ankara 2020.
17. *Kur'an Rehberliğinde Hz. Muhammed (s.)*, Fecr Yayınları, Ankara 2021.

ÖN SÖZ

Doğrunun elinden alınan, bir şekilde yalana terk edilir. Tarihî gerçekliğin ortaya konulması yerine hedef projeler bağlamında çıkarılara yönelik tarih mühendisliğine hizmet edildiğinde, sadece geçmiş değil, bizzat içinde bulunulan zamanın da gerçeği bozular, ruhu kirlenir. Üstelik hem bu mühendisliğin içinde yaşayan hem de sonraki tarihçiler bir şekilde bu siyasi ve dinî projenin birer parçası hâline gelir ve her biri bir tarafa savrulur. Müslümanların tarihinde bu savrulmaların en çok yaşandığı dönemlerin başında Emeviler; konuların başında ise dönemin din-siyaset ilişkileri gelir. Emeviler, Hz. Peygamber'den (s.) otuz yıl sonra Suriye'nin merkezi Dımaşk'ta kurulan, İslam tarihinin ilk hanedan devletidir. Varlığını yaklaşık doksan yıl sürdüren bu millî hanedan devletinin dünya tarihindeki yeri, kendisine verilen rolü yerine getirdikten sonra perdesi kapanmış herhangi bir hanedan devleti gibi değildir. Bu devlet, İslam tarihi içindeki yeri itibarıyla Müslümanların geçmişlerinde yaşanmış bir asırlık herhangi bir dilimden ibaret olmayıp, bunun çok daha ötesinde, kendilerinden sonraki bütün Müslüman devletler ve halklarını kalıcı olarak etkilemiş dinî ve siyasi rehberliğe sahip bir devlettir.

Emeviler döneminde kamusal alan, asr-ı saadet döneminden farklı şekilde yeniden yapılandırılıp din-siyaset ilişkilerinde egemenlik kartları yeniden dağıtılmış, Müslümanların siyasi akılları, Emevi mühendisliğiyle yeniden şekillendirilmiştir. Muaviye b. Ebî Süfyân'ın yönetim şekliyle, Hz. Muhammed (s.) ve raşid halifeler dönemi din-devlet ilişkileri değişmiştir. Zira devlet, dine hizmet alanı olmaktan çıkıp kendisine bir siyasal alan oluşturmuş, devamlılığını sağlamak için de kabile değerleri ve daha rahat bir hayat tarzını dine hizmetin önüne çekmiştir. Muaviye, oğlu Yezîd'i veliaht tayin edip, çeşitli vaat ve tehditlerle ona biat almak suretiyle hilafet sistemini saltanata dönüştürmüş ve böylece devleti, Emevi hanedanının mülkü hâline getirmiştir. Saltanat sistemiyle siyasal alan genişlemiş, temsilcileri güçlenmiş, buna bağlı olarak da din, siyasetin hizmetine sokulmuş, saltanatın meşruiyet ölçüsü hâline getirilmiştir. Sonuç olarak Hz. Peygamber'in halifesi/vekili sıfatıyla görev yapan, hayat anlayışları ve tarzlarını dinî gayeler ve sınırlılıklar içinde gören, devleti şahsi ve kabilevi çıkarların üstünde tutan ilk halifelerin yönetim anlayışları ve tarzlarının yerini, siyasi hesaplar yapan, egemenlik alanı itibarıyla dini ikinci planda tutup ihtiyaç hâlinde siyasi hesaplarına göre yorumlayan/tanımlayan bir anlayış ve uygulama almıştır. Bu durum, -Ömer b. Abdülaziz ve II. Muaviye dönemleri hariç- bütün Emeviler döneminde din-devlet ilişkilerinin ana belirleyicisi olarak devam ettirilmiştir.

Emevi yönetim sistemi, kuvvete dayalı, hilafet-saltanat karışımı melez bir monarşi; Emevi halifesi ise resmî olmasa bile fiilen hükümdardır. Emevi halifeleri, bir taraftan namazlarda halka imamlik yapmaya devam etmiş, diğer taraftan da Fars kisraları veya Doğu Roma kayserleri/kralları gibi davranmışlardır. Onların bu tutum ve davranışları, başta pek çok âlim olmak üzere ümmeti rahatsız etmekteydi.

Bu rahatsızlık, çok değerli ve anlamlı bir muhalefetin oluşumuna yol açmıştır. Bunların sembol ismi Ebû Hanîfe, Emevi hilafetini/saltanatını meşru bir yönetim olarak görmüyor, bunların bir şekilde ve bir an evvel yönetimden uzaklaşmaları gerektiğine inandığını saklamıyordu. Daha açık bir ifadeyle Ebû Hanîfe'ye göre Emevi hilafeti, gayrimeşru idi. Hilafet, Ehl-i Beyt'in hakkıydı ve bu hakkın onlara verilmesi gerekiyordu. Bu olumsuz iklime, bu ağır tabloya kardelenler gibi huzur veren âlimlerin çabaları sınırlı kaldı. Pek çok muhalif âlim, devlet gücüne, zulme ve tehditlere boyun eğmeyip canları pahasına da olsa inandıkları doğrudan ayrıldılar. Kimi hapishanelerde kimi darağaçlarında asılı kaldı. Aslında bu dönemin veya Emevilerin din-siyaset ilişkilerinin önemi de tam bu noktadadır. Bugün bile içtihatlarına uyduğumuz bu büyük âlimlerin, dinî, siyasi, sosyal ve iktisadi içtihatlarında içerisinde buldukları şartlar ne kadar etkili oldu? Bu sorunun doğru cevabı, günümüz Müslümanlarına çok önemli katkılar sunacaktır.

Emeviler dönemi, İslami ilim dallarının kendi kimlikleriyle boy gösterdiği, ashabın izini takip eden, zulme direnen, zalime boyun eğmeyen, her zaman tevazu ve takvayı konfora tercih eden âlimlerin yetiştiği, kısa bir süreliğine de olsa iç savaşların sona erdiği, dağınıklıkların giderilip birliğin sağlandığı, dinî, siyasi, sosyal ve ekonomik hayatın Emevi formatıyla güncellendiği, yeni fetihlerin birbirini takip ettiği ve yeni bir medeniyetin parlamaya başladığı bir dönemdir. Bunları gölgeleyen suikast, isyan, cinayet gibi pek çok kötülük ve zulüm, meşruiyet sorgulamaları, saray çekişmeleri olsa da bunlar, pek ikna edici olmamakla birlikte bir şekilde dönem yöneticilerini kurtaran yorumlarla ele alınıp izah edilmişlerdir.

Bu çalışmamızda, Emeviler dönemi din-siyaset ilişkilerini, bu farklı değerlendirmelerden birine savrulmadan ve ha-

kikatin yanında durmaya gayret ederek ele almaya çalıştık. Elbette eksiklerimiz, kusurlarımız vardır. İkinci baskısında değerlendirmek üzere okuyucularımızdan gelecek samimi katkılara duacı olacağız. Okuyucularımızın, bu eleştirilerini inşaallah sonraki baskılarda göz önünde bulunduracağımızı bilmelerini istiyor ve şimdiden teşekkür ediyoruz. Maksadımızı aşan ifadelerimiz, bilerek asla yapmayacağımız haddimizi aşan cüretkârlığımız olmuşsa, Rabbimizden bağışlanma, okuyucularımızdan da özür diliyoruz. Bu çalışmamız esnasında değerli katkılarından müstefit olduğumuz dostlarımıza, son okumasını titizlikle yapan Rufi Tiryaki'ye ve kitabımızın yayımlanmasını sağlayan Fecr Yayınları editörü Hüseyin Nazlıaydın'a şükranlarımı arz ediyorum.

Şefaattin Severcan
Kayseri 2021

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
--------------	---

I. GİRİŞ: ARKA PLAN

1. Siyasi Zemin	15
2. Dinî Zemin	48
3. Kaynak Zemini	64
Avâne b. Hakem el-Kelbî el-Kûfî (ö. 147/764).....	70
Ebû Mihnef Lût b. Yahya el-Ezdî (ö. 157/773-74).....	70
Hişâm b. Muhammed el-Kelbî (ö. 204/819)	71
Heysem b. Adî et-Tâî el-Kûfî (ö. 207/822).....	72
Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî (ö. 207/823)	72
Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ el-Basrî (ö. 209/824)	74
Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Medâinî el-Basrî (ö. 228/843) ...	75
Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhız el-Kinânî (ö. 255/869)	77
İbn Sellâm el-İbadî (ö. 273/886'dan sonra).....	79
Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889)	83
Ahmed b. İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya'kûbî (ö. 292/905'ten sonra)	84
Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî (ö. 279/892-93)	87

Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923)	88
Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfî el-Ahbârî (ö. 320/932'den sonra)	91
Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih b. Habîb el-Kurtubî (ö. 328/940)	91
Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî el-Hüzelî (ö. 345/956)	93
Ebû'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-İsfahânî (ö. 356/967)	94
İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh el-Meâfirî (ö. 543/1148)	95
İbnü'l-Esir İzzüddîn Alî b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233)	98
İzzüddîn Abdülhamîd b. Hibetillâh b. İbn Ebî'l-Hadîd el-Medâinî (ö. 656/1258).....	100
Cemâlüddîn el-Hasen b. Yûsuf b. Alî İbnü'l-Mutahhar el-Hillî (ö. 726/1325)	102
İbn Teymiyye Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. el-Harrânî (ö. 728/1328)	104
İbn Kesîr Ebû'l-Fidâ' ed-Dımaşki eş-Şâfiî (ö. 774/1373)	109
Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkadir b. Muhammed el-Makrîzî (ö. 845/1442)	111

II. KURULUŞ SÜRECİNDEN ZİRVEYE SİYASİ VE DİNÎ ALAN

1. Muaviye B. Ebî Süfyân ve Kuruluş.....	115
2. Kuruluş Sürecinin Siyasi ve Dinî Fotoğrafı	125
3. Din-Siyaset İlişkisinde Kırılmalar	140
3.1. Muaviye'ye İlk Sivil Direniş: Hucr B.Adiy'in Şehit Edilmesi	140
3.2. Yezid'in Veliahd Tayini: Saltanata Geçiş	147
3.3. Bitmeyen Ağıt: Kerbela.....	163
3.4. Dinî ve Siyasi Tepkiler.....	172
a) Tevvâbîn Kalkışması	173
b) Muhtâr es-Sekafî Ayaklanması	176
3.5. Medine'den Yezid'e Dinî ve Siyasi Tepki: Harre Savaşı ..	187
3.6. Abdullah B. Zübeyr'in Halifeliliği	198

III. ZİRVEDEN SONA SİYASİ VE DİNİ ALAN

1. Mervaniler ve Zirve	215
Zeyd b. Ali İsyanı	253
2. Çöküş: II. Velid'den II. Mervan'a.....	258

IV. SİYASİ MUHALEFETİN DİNİ AKIMLARA DÖNÜŞÜMÜ

1. Haricilik	269
2. Şia.....	275
3. Kaderiyye.....	297
4. Mutezile.....	302

V. İKTİDAR-ULEMA İLİŞKİSİ

Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713/714)	313
Saîd b. Cübeyr (95/714).....	314
Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî (ö. 104/722 veya 110/728) ...	317
Hasan-ı Basrî (110/728).....	319
İbn Şihâb ez-Zührî (124/742).....	324
Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zuta (150/767).....	325

Kaynakça	337
Dizin	349